МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Українська асоціація педагогів та психологів

ОСВІТА В ЧАСИ КРИЗИ: ІННОВАЦІЇ, СТІЙКІСТЬ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

3 жовтня 2025 року

Київ - 2025

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Педагогічний факультет
Громадська організація «Українська асоціація педагогів і психологів початкової, дошкільної і позашкільної освіти»
Кафедра початкової освіти та інноваційної педагогіки

ОСВІТА В ЧАСИ КРИЗИ: ІННОВАЦІЇ, СТІЙКІСТЬ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

3 жовтня 2025 року

Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2025

УДК 37-026.564:001.895:005.336.4(477)]:005.745

Друкується за рішенням Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол №3 від 29 жовтня 2025 року).

Редакційна колегія:

Віктор Андрущенко – доктор філософських наук, професор, ректор УДУ імені Михайла Драгоманова (голова).

Григорій Торбін – доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи УДУ імені Михайла Драгоманова.

Тарас Олефіренко – кандидат педагогічних наук, професор, декан Педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова.

Олена Матвієнко – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків Педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова.

Анна Вайсброт-Козярська – професор Опольського університету, доктор хабілітований, проректор з питань навчання (Польща).

Фабіан Андрушкевич – професор Опольського університету, доктор габілітований (технічні науки), завідувач кафедри дошкільної та початкової педагогіки (Польща).

Освіта в часи кризи: інновації, стійкість та український досвід : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3 жовтня 2025 року) : збірник тез / ред.кол. : В. П. Андрущенко (голова) [та ін.]. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова. 2025. 544 с. електронне видання

ISBN 978-966-931-340-9

До збірника увійшли матеріали Міжнародної науково-практичної конференції *«Освіта в часи кризи: інновації, стійкість та український досвід»* (3 жовтня 2025 року).

Матеріали збірника будуть корисними для дослідників, науковців, аспірантів, викладачів, студентів.

УДК 37-026.564:001.895:005.336.4(477)]:005.745

ISBN 978-966-931-340-9

© Колектив авторів, 2025

© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025.

МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ЧЕРЕЗ ЗАСОБИ НАСЛІДУВАННЯ

Неля Мельничук,

викладачка кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,

м. Київ

Сучасне українське суспільство перебуває в надзвичайно складному періоді трансформаційних змін, що посилюються повномасштабною війною. Ця безпрецедентна ситуація призводить до значного зростання проявів девіантної поведінки серед дітей та підлітків. В умовах війни діти та молодь піддаються колосальному стресу, травматичному досвіду, втратам, розлуці з близькими, руйнуванню звичного укладу життя, що багаторазово посилює ризики виникнення поведінкових відхилень.

Це явище, що охоплює широкий спектр відхилень від соціальних норм – від посиленої агресії, аутоагресії, асоціальних вчинків (вандалізм, дрібні крадіжки, булінг) до різного роду залежностей (від гаджетів, психоактивних речовин) та правопорушень, становить серйозну загрозу для формування повноцінної особистості, її соціалізації та інтеграції в суспільство.

На тлі війни несформованість моральних цінностей, яка може бути спричинена розмиванням соціальних орієнтирів та загальною дестабілізацією, психологічна незрілість, багаторазово посилений вплив деструктивного соціального оточення (зокрема, через доступність травматичного контенту, вплив ворожої пропаганди, появу нових кримінальних ризиків), а також значні прогалини у виховній системі (пов'язані з переміщенням, дистанційним навчанням, зниженням батьківського контролю через стрес або участь у бойових діях) зумовлюють надзвичайну необхідність глибокого наукового осмислення та розробки ефективних методів корекції девіантної поведінки.

Важливість цієї проблеми підкреслюється також тим, що відсутність своєчасного та адекватного корекційного впливу на ранніх етапах, особливо в умовах воєнного часу, коли травматичний досвід може швидко закріпити негативні поведінкові патерни, може призвести не лише до довгострокових психологічних проблем, а й до подальшої криміналізації особистості та збільшення навантаження на систему правопорядку та соціального захисту вже у повоєнний період.

У сучасному науковому дискурсі поняття "девіантна поведінка" трактується як складна, багатогранна категорія, що відображає відхилення від прийнятих у суспільстві норм і правил. Відомий соціолог Я. І. Гілінський у своїй праці "Девіантність, соціальний контроль, злочинність" [1] підкреслює, що девіація – це не просто порушення, а соціально зумовлене явище, яке може бути як негативним (злочинність, наркоманія), так і позитивним (геніальність, соціальне новаторство). Він акцентує увагу на відносності норм, зазначаючи, що "норма" є динамічною категорією, що змінюється залежно від історичних, культурних та соціальних контекстів. Таким чином, девіантність не є абсолютною характеристикою, а скоріше результатом соціальної оцінки і реакції на певні форми поведінки.

Психологічний аспект девіантної поведінки детально розглядається у роботах українських психологів. Зокрема, Е. В. Змановська у монографії "Девіантологія: (Психологія відхиляється поведінки)" [2] визначає девіантну поведінку як систему вчинків або окремі вчинки, що суперечать загальноприйнятим нормам і правилам, а також порушують права та інтереси інших людей. Вона виділяє різні види девіацій (адиктивна, агресивна, аутоагресивна, делінквентна), наголошуючи на багатофакторній етіології таких проявів, що включає біологічні, психологічні (акцентуації характеру, низька самооцінка, емоційні розлади) та соціальні (неблагополуччя сім'ї, негативний вплив однолітків) чинники. Цей підхід дозволяє розглядати девіантну поведінку не лише як індивідуальну проблему, а й як наслідок складних взаємодій особистості з її соціальним середовищем.

У контексті педагогічної науки, особлива увага приділяється профілактиці та корекції девіантної поведінки у дітей та підлітків. Український дослідник С. Л. Коробко у праці "Девіантна поведінка дітей та підлітків: причини, прояви, профілактика" [3] розглядає девіацію як проблему розвитку та соціалізації особистості в освітньому просторі. Він підкреслює, що дитяча та підліткова девіація часто є своєрідним "криком про допомогу", сигналом про несприятливі умови виховання, психологічні травми чи нездатність адаптуватися до вимог суспільства. Коробко наголошує на необхідності системного підходу до корекції, що включає не лише безпосередній вплив на дитину, а й роботу з її найближчим оточенням – сім'єю та освітнім середовищем, підкреслюючи роль педагога та психолога у створенні сприятливих умов для нормального розвитку та соціальної адаптації.

Подолання девіантної поведінки серед учнів вимагає від вчителя не лише глибоких знань свого предмету, а й володіння широким спектром психолого-педагогічних інструментів та вміння вибудовувати довірчі стосунки. Першочерговим завданням є рання діагностика та індивідуалізація підходу. Як зазначав видатний український педагог Василь Сухомлинський, "дитина – це не посудина, яку треба наповнити, а факел, який треба запалити". Ця метафора підкреслює, що кожен учень має свій унікальний внутрішній світ, і девіантна поведінка часто є не проявом "зіпсованої" натури, а сигналом про внутрішній конфлікт, незадоволені потреби чи травматичний досвід. Вчитель має бути уважним до будь-яких змін у поведінці учня, намагатися зрозуміти їхні причини, використовуючи спостереження, індивідуальні бесіди, анкетування. На основі цих даних слід розробляти індивідуальні корекційні плани, що враховують особливості особистості, тип девіації та її глибину. Важливо пам'ятати, що універсальних рішень не існує, і кожен випадок потребує специфічної уваги та адаптованих методик.

Наступним важливим аспектом є створення безпечного, підтримуючого та інклюзивного освітнього середовища. Олександр Захаренко, відомий як творець "школи майбутнього" та один з ініціаторів варіативності шкільної освіти в

Україні, наголошував на значенні атмосфери взаємоповаги та довіри у школі. Для учнів із девіантною поведінкою критично важливим є відчуття прийняття, а не осуду. Вчитель має активно впроваджувати елементи позитивної дисципліни, що ґрунтується на розумінні причин проступків, а не лише на їх покаранні. Це передбачає чітке встановлення правил та меж, але водночас гнучкість у їх застосуванні та готовність до діалогу. Залучення учнів до спільної діяльності, проектів, що сприяють розвитку їхніх сильних сторін та формуванню почуття приналежності до колективу, є ефективним інструментом для соціалізації та ресоціалізації.

Ефективне подолання девіантної поведінки неможливе без тісної співпраці з батьками та іншими фахівцями. Іван Бех, академік НАПН України, автор концепції особистісно орієнтованого виховання, неодноразово підкреслював провідну роль сім'ї у формуванні особистості дитини [4]. Вчителям необхідно налагоджувати конструктивний діалог з батьками, надавати їм інформацію про динаміку поведінки дитини, ділитися спостереженнями та спільно розробляти стратегії підтримки та корекції. Залучення шкільного психолога, соціального педагога, а за потреби – й інших спеціалістів (логопедів, психіатрів, юристів) є запорукою комплексного підходу. Школа має стати центром, що координує зусилля всіх, хто залучений до виховання та розвитку дитини, створюючи єдиний виховний простір.

Зрештою, вчителю необхідно постійно розвивати власні професійні та особистісні компетенції у сфері роботи з дітьми з девіантною поведінкою. Це включає опанування методів конфліктології та медіації, проходження тренінгів з розвитку емоційного інтелекту, навичок ефективної комунікації та стресостійкості. Костянтин Ушинський, один із засновників української педагогіки, наголошував, що "учень навчається не тільки тоді, коли сидить за столом і слухає вчителя, а й тоді, коли спостерігає за ним". Вчитель є рольовою моделлю, і його особистий приклад толерантності, емпатії, самоконтролю та професіоналізму має величезне значення. Систематичне самовдосконалення, аналіз власного досвіду та використання сучасних наукових розробок допоможе

вчителю ефективніше реагувати на виклики девіантної поведінки та сприяти позитивним змінам у житті учнів.

Нами було проведено опитування серед учнів та батьків стосовно наслідування поведінки вчителя та переймання тривожного стану. У результаті ми отримали наступні ключові висновки:

1. *Значний вплив поведінки вчителя на учнів.* Опитування показало, що переважна більшість учнів (близько 85%) визнають, що поведінка вчителя, його емоційний стан, манера спілкування та реакції на різні ситуації суттєво впливають на їхній власний настрій та поведінку в класі. Діти часто несвідомо наслідують не лише мовленнєві звороти чи жести, а й ставлення до навчання, колег, а також способи вирішення конфліктів. Батьки (70% опитаних) підтвердили, що помічають зміни в поведінці дитини, які корелюють з атмосферою в класі та особистістю вчителя. Це підкреслює, що вчитель є не лише джерелом знань, а й важливою рольовою моделлю та емоційним орієнтиром для школярів.

2. Високий рівень переймання тривожного стану. Одним з найбільш тривожних результатів є прямий зв'язок між тривожним станом вчителя та рівнем тривожності серед учнів. Понад 60% учнів повідомили, що відчувають дискомфорт, напругу або навіть страх, коли їхній вчитель перебуває у стані стресу, роздратування чи підвищеної тривоги. Батьки (75%) зазначили, що їхні діти частіше скаржаться на головний біль, проблеми зі сном, втрату апетиту або підвищену дратівливість, якщо у класі панує нервова атмосфера, зумовлена емоційним станом педагога. Це свідчить про високу емоційну сприйнятливість дітей та підлітків до невербальних сигналів і загальної атмосфери, яку створює вчитель, особливо в умовах тривалого стресу, спричиненого війною.

3. Потреба у підтримці емоційного благополуччя вчителів. Отримані дані однозначно вказують на критичну важливість психологічної стійкості та емоційного благополуччя педагогічного складу. Якщо вчителі не можуть ефективно керувати власним стресом та тривогою, це негативно позначається на психічному здоров'ї учнів та загальній якості освітнього процесу. Це підкреслює

необхідність системної психологічної підтримки для вчителів, проведення тренінгів зі стрес-менеджменту, емоційного інтелекту та розвитку навичок саморегуляції. Лише коли педагог почувається врівноваженим та впевненим, він може створити стабільне та безпечне освітнє середовище, яке є фундаментом для розвитку та навчання дітей, особливо в складні часи.

Таким чином, проведене опитування переконливо демонструє, що поведінка та емоційний стан вчителя мають безпосередній і значний вплив на психоемоційний стан учнів, зокрема на рівень їхньої тривожності. Виявлений високий ступінь наслідування поведінкових патернів та переймання стресового стану педагога підкреслює критичну важливість емоційного благополуччя вчителя як ключового фактора створення здорового освітнього середовища. Це обумовлює нагальну потребу у впровадженні системної психологічної підтримки для педагогічних працівників, спрямованої на розвиток їхньої стресостійкості та емоційного інтелекту, що є запорукою ефективного навчання та гармонійного розвитку дітей у складних сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Грищенко, М. В. (2011). Психологія девіантної поведінки. КНУ ім. Тараса Шевченка.

2. Бучінська, І. А. (2017). Медіація як сучасний метод вирішення конфліктів у молодіжному середовищі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота, (1(40)), 47–50.

3. Коробко, С. Л. (2011). Девіантна поведінка дітей та підлітків: причини, прояви, профілактика. Освіта.

4. Засенко, В. В. (2011). Інклюзивна освіта: сутність, пріоритети, проблеми впровадження. Дефектологія. Спеціальна педагогіка та психологія, 1, 3–7.